

Альпійська балада (скорочено)

Василь Биков

1

Іван спотикнувся, упав, але зразу ж підскочив і, загубивши колодки, побіг босими ногами по бетонних уламках, що розкидав вибух. Позаду чулися крики, гулко тріщали автоматні черги, попереду була остання перешкода — напівзруйнована заводська стіна, а далі — вулиці, що потопали в зелені.

Він узяв у зуби пластмасову ручку пістолета, плигнув, ухопився за край стіни і швидко перескочив її. Упав у колючки, підскочив і щосили побіг.

Позаду чувся гавкіт собак, крики, постріли, але все це вже не могло зупинити його.

Вибух на заводі схвилював населення. Іванові зустрілися два хлопчики, дівчина, та він мовчки пробіг повз них. Постріли чулися скрізь, але це стріляли в інших, бо Іван не чув свисту куль.

Бігти доводилося на гору, підйом ставав дедалі крутішим, але він з останніх сил намагався дістатися до лісу. Та раптом зовсім близько почувся гавкіт. Іван сховався за сосну, підпустив вівчарку ближче і вистрілив. Собака вискnuв і впав. Та із-за каменя вискочив вовкодав з нашийником, на якому теліпався повідок. Пістолет заклинило. Собака кинувся, Іван схопив його за нашийник, став душити, але зрозумів, що не впорається. Тоді він з усієї сили вдарив собаку коліном. Щось хруснуло, і пес безсило простягнувся поряд. Іван чекав нападу, собака зі злістю дивився на людину, але лежав нерухомо. Тоді Іван узяв великий камінь, хотів ударити ним вовкодава по голові, але передумав і став тихо задкувати. Пес поповз, скиглячи від безсилої люті, а чоловік кинув камінь, підхопив браунінг і побіг вгору, в ялинові зарості.

2

Іван біг уздовж стрімкого ручаю з прозорою водою. Швидко пересуватися заважало каміння. Він хотів бігти потоком, але вода була льодяною. Раптом Іван почув чийсь голос. Це був не німець, а гефтлінг — утікач. Можливо, він кликав на допомогу, та Іван кинувся тікати. Один раз він чув тріск мотоциклів, але дорога була далеко. "Іван обдумував, як йому бути далі, і в той же час якийсь неясний звук підказав, що позаду хтось біжить". Із-за ялинки вискочила жінка у смугастому одязі, за каменем виднілася ще одна фігура втікача. Жінка відкрито йшла вгору, шукаючи Івана. Коли вона підійшла ближче, то чоловік зрозумів, що це дівчина-італійка.

Десь угорі зовсім недалеко тріщали мотоцикли, а дівчина йшла, не ховаючись. Іван вискочив, схопив її за руку і потяг під скелю. Вона влетіла за ним, мов пір'їна, як раптом її колодка зірвалася з ноги і покотилася вниз. Дівчина побігла за нею. "Іван не встиг затримати її, тільки в гніві скрипнув зубами". Коли дівчина повернулась, Іван із злістю вдарив її по щоці і тихо вилаявся.

"Удар обп'їк її щоку", але вона не відхилилась, а кинула на нього повний подиву погляд і невміло повторила його лайку.

Іван запитав, куди вона біжить, а дівчина повторила це запитання. Почувся гавкіт собак, крики, постріли. Треба було тікати, і він швидко поліз схилом.

3

Іван швидко ліз між каменів, поблискуючи голим коліном. Він тільки тепер помітив порвані собакою штани і рани на нозі, що кровоточили. Утікач спішив, бо добре розумів, що німці піднімуть на ноги всю охорону і поліцію. "Часом він чув за спиною кроки своєї супутниці — вона не відставала".

Почав накрапати дощ і круги-мішені на мокрій куртці стали ще помітнішими. Раптом Іван побачив дорогу. Дівчина підійшла до нього і зупинилась. Було ясно, що бетонку треба переходити разом, щоб дівчина не наробила якихось дурниць. Узявшись за руки, вони перебігли через бетонні плити, а дощ змивав їхні сліди.

Дівчина вперто йшла за ним, а Іван, сам страшенно зморений, чекав її. Вона була вдячна за це. Зупинившись відпочити, Іван вирішив оглянути свою ногу. "У п'яті стирчала колючка, яку він намагався витягти, але як не старався, не міг ухопити її пальцями". Тоді дівчина обхопила його ступню маленькими пальчиками, нахилилась і зубами витягла колючку.

Плутаючи німецькі слова, Іван подякував дівчинці, а вона у відповідь радісно посміхнулася.

Вони відпочивали на сухій землі між коренями розлогої сосни, але треба було йти далі. Іван згадав про третього гефтлінга, який біг за ними, і дівчина пояснила, що то був психічно хворий німець-в'язень.

4

"Зранку вони, п'ятеро військовополонених, у напівзруйнованому під час нічного бомбардування цеху відкопували бомбу, що не розірвалася". Вони вирішили востаннє спробувати утекти з цього комбінату смерті. Чорноморський моряк Голодай викрутив з бомби деформований детонатор, Жук замінив його новим, одноокий Янушка усіх підбадьорював. Четвертий, Сребников, безперервно кашляв, а Іван Терешка стояв поряд і мовчав, бо не любив марно говорити.

Треба було вирішити, хто вдарить молотом по детонатору, щоб зірвати бомбу і своєю загибеллю дати іншим можливість утекти. Усі знічено мовчали, і тоді Іван сказав, що зробить це сам.

Раптом до ями підійшов есесівець Зандлер. Він тикнув пальцем у Івана, підізвав його і наказав почистити чоботи. Недалеко зупинилися жінки в смугастих робах, і Іван піймав на собі презирливий погляд однієї з них. Коритися фашистові було принизливо, але хлопець опустився на коліна і рукавом куртки вичистив німцеві чобіт до блиску.. Потім до його колін придвинувся другий чобіт, носком якого Зандлер штовхнув Івана в груди. Полонений якусь хвилику стояв непорушно, а потім у нього неначе лопнула якась пружина. Він підхопився і з усієї сили вдарив німця в обличчя так, що есесівець упав на бетонний пол. Потім повільно повернувся на бік, сів, рвонув на ремені шкіряний язичок кобури і схопився на ноги. Іван зрозумів, що зараз загине від есесівської кулі, і, щоб померти не дарма, кинувся головою на ворога.

Раптом земля під ногами здригнулася. Через секунду Іван відчув, що лежить на підлозі, а навкруги щось падає. Поряд лежав німець. Іван схопив шмат бетону, кинув його у ворога, і той затих. Потім хлопець схопив пістолет німця і кинувся тікати.

5

"Іван усе вище ліз на гору, зрідка зупиняючись, щоб почекати дівчину, яка з останніх сил уперто йшла за ним... Прокляті гори! Іван був вдячний їм за недоступність для німецьких мотоциклістів, але вже починав їй ненавидіти їх за те, що вони так безжально забирали сили..." Він згадував свою втечу із Сілезії. Вони йшли тоді невеличкою групою ночами, а вдень відсипалися подалі від сел. Його піймали не есесівці, а схожі на своїх прості сільські хлопці, які говорили знайомою мовою і були вдягнені у свитки.

Смеркало. Дівчина впала від втоми, і Терешка став шукати місце для ночівлі в ущелині.

Притулившись спиною до скелі, Іван миттєво заснув і занурився у страшний сон, що снівся йому кожної ночі. Війська обходять Харків і наступають на Зміїв. Його рота потрапила в оточення. Іван не почув команди відходити і, доганяючи своїх, налетів на німця, який багнетом пронизав йому груди. "Іван знає, що він убитий, що це кінець, задихається від відчаю, хоча болю чомусь не відчуває..."

Сновиддя плутаються, і ось він уже у своїх Терешках. Війни ще немає, а до комори пригнали зв'язаних полонених, серед яких знайомі йому гефтлінги. Він намагається довести, що полон — це не зрада, а нещастя, біжить до комори, але раптом бачить чорнооку усміхнену красуню, яка говорить:

— Чао, Іване!

6

Іван проснувся від дзвінкого сміху дівчини. Він із зусиллям переключився на реальність і, щоб зігрітися, за армійською звичкою став розмахувати руками і присідати. Дівчина знову засміялася, та Іван не поділяв її веселощів. Вони були зморені, голодні, але треба було йти далі в гори, у Трієст, де діяли партизанські загони.

Іван поліз між каменями, дівчина, знявши важкі колодки, мов ящірка, пробиралася за ним і, плутаючи слова різних мов, розпитувала, хто він. Їй було важко зрозуміти, що таке колгосп, колективізація, рядовий, але вона повторювала слова і вимагала пояснень. Себе дівчина назвала Джулією.

7

Вони вибралися на кручу і сіли перепочити. Раптом Джулія показала вниз і прошепотіла: "Руссо, менш! Людина!" Іван жестом наказав їй сидіти, а сам побіг до стежки, якою важко піднімався чоловік. Це був старий австрієць у короткій курточці. Іван вискочив із-за каменя, підняв пістолет і наказав зупинитися. Переляканий чоловік щось заговорив про есесівців, і хлопець зрозумів, що він не бреше. Іван розстебнув мішок, який ніс австрієць, забрав черству паляницю, наказав чоловікові зняти курточку. Схопивши добро, хлопець кинувся бігти.

8

"Вони з усіх сил бігли вгору". Єдина думка переслідувала Івана — тільки б есесівці не спустили на них собак. Він проклинав тих, хто зробив з нього злочинця, який грабує мирних жителів. "Для чого йому зупиняти цього чоловіка, погрожувати йому пістолетом і тим більше грабувати, якби не війна, не полон, не знущання і приниження, не те, на що він зважився заради свого життя, заради Джулії, заради цього австрійця теж?"

Зрозумівши, що відійшли вже далеко, Іван і Джулія сіли перепочити, відломити краєць хліба, поділили його порівну і з'їли. Раптом знизу почулися крики і постріли. Іван із-за скелі бачив, як схилом бігла фігурка у смугастому. Німці стріляли, і кулі густо лягали навколо втікача, але він біг далі. Раптом фігурка впала, постріли припинилися.

9

Іван увесь час думав, що позаду себе залишив свідка. Досвід усіх його втеч підказував, що саме такі обставини були для втікачів фатальними.

Рік тому він тікав з полону і дійшов до Волині. В одному селі Іван потрапив під облогу і змушений був сховатися в селянській хаті в печі. Фашисти не знайшли його, хазяїн не видав, але поліцаї добре знали, де його шукати. Саме ці прості, на перший погляд, селюки викурили Івана з печі і передали німцям.

10

Вони знову продиралися крізь чагарники і каміння, вперто лізли вгору. До Івана прийшла впевненість, що німці не знайшли їхніх слідів, а австрієць їх не виказав. Фашистам буде достатньо повернути в табір труп божевільного, а вони можуть поки що перевести подих. Іван вірив, що зможе знести все, перейде хребет, дістанеться до партизанів, але поряд з ним ішла дівчина, за яку він відчував уже якусь відповідальність.

Йшли довго, а коли відчули нелюдську втому, сіли перепочити і поїсти хліба. Розділивши ще шматок буханця навпіл, підкріпилися. Раптом Джулія злякано втупилась у щось позаду Івана. Хлопець оглянувся і побачив на камені страшного божевільного гефтлінга, що якимсь дивом уник куль переслідувачів. "Лисий череп на його тонкій шиї стирчав із широкого коміра смугастої куртки, на якій чорнів номер, а темні орбіти-провали, наче загіпнотизовані, дивилися на них". Він простягав руки до хліба і хрипко вигукував: "Брот! Брот! їх бешайне гестапо! Гіб брот!" Іван вихопив пістолет, але Джулія злякано заговорила: "Дати он хляб! Дати хляб!" Хлопець розумів, що божевільний наробить крику і викаже їх гестапівцям. "І убити жалко, і відчепитися неможливо". А той уже подався кудись, викрикуючи щось про хліб і гестапо. Хліба було мало, але Іван відламав краєць і поклав його на камінь, біля якого вони сиділи.

11

За великою скелею втікачі побачили ледь помітну стежку, яка вилася вгору. Вони пішли нею, а на тому місці, де Іван залишив хліб, топтався божевільний.

Вітер шарпав їхній благоденний одяг, босі ноги залишали сліди на снігу. Іван віддав курточку Джулії. Дівчина загорнулася в неї і сказала, що колись у неї було чотири манто. Хлопець поцікавився її сім'єю, і Джулія розповіла, що її батько — хазяїн фірми,

фашист. Вражений Іван зупинився.

— А ти що ж... Теж, може, фашистка?

— Джулія фашиста? Джулія — комуніста! — об'явила дівчина з гордістю.

Потім Джулія почала розпитувати Івана про село, колгосп, про його дівчину. Хлопець розповів, що жив у Білорусії, в селі Терешки, біля двох озер. Батько помер, залишивши чотирьох малих дітей.

Згадавши домівку, Іван зітхнув і замовк. "Справді, нащо їй знати про те важке і складне, що було в його житті?"

12

Пробираючись через скелі, Іван думав про те, що за двадцять п'ять років свого життя звук обходитися без чужого співчуття. Він завжди покладався тільки на себе, на свої сили.

Джулія відставала, і хлопець зрозумів, що треба відпочити. "У цій захмарній висоті стало нестерпно холодно, бурхав, рвав одяг, гудів оскаженілий вітер".

Джулія сіла на камінь і вже не змогла піднятися. Вона відмовилася йти. Іван спочатку вмовляв її, потім став погрожувати табором і вірною загибеллю, але вона тільки ледь чутно повторювала: "Джулія фініта! Аллес! Іван Трієсто. Джулія нон Трієсто".

Іван розізлився, махнув рукою і швидко пішов стежкою. "Один він усе стерпить, перейде хребет, аби навіть довелося повзти по пояс у снігу... Нащо зв'язуватися з цим дівчиськом? Хто вона йому?" Але ноги самі притишили крок. Іван оглянувся, побіг униз. Він забрав у Джулії колодки, які ще тримали тепло її ніг, підняв дівчину, посадив її собі за спину і поніс угору. "Недавнє рішення кинути її тепер злякало Івана, і він, важко стукаючи колодками, поліз до перевалу".

13

"Іти було важко, але Іван відчував, що коли сяде, то більше вже не підніметься".

Коли він відчув, що ноги вже не тримають його, то знайшов захищене місце, зупинився і зняв Джулію. Її ноги змерзли так, що дівчина вже не відчувала їх. Іван розтер маленькі ступні снігом, дав дівчині шматочок хліба і знову поніс її далі. "Його шию лоскотало тепле дихання дівчини. Тонкі пальці її раптом погладили його груди, і він стрепенувся від неочікуваної ласки". Іван подумав, як це чудесно мати на чужій землі близьку людину, і відчуття її мовчазної близькості наповнювало його тихою радістю.

Вони дійшли до сідловини, стежка петляла вниз, вітер трішки стих. Іван заговорив з Джулією, але вона спала у нього на спині.

Над ранок вони спустилися в зону трав і квітів. Іван тихенько опустив дівчину на землю. Вона не проснулась.

14

Іван спав, і цього разу йому не приснився його страшний сон. Декілька годин він спав глибоко, потім поступово реальність стала просочуватись у його свідомість.

У двадцять п'ять років юність уже закінчується, але Іван Терешко не пережив того,

що дає ця чудова пора людині. Коли помер батько, він ще підлітком допомагав матері піднімати менших дітей. Потім армія, війна, полон.

"Було не до кохання. Він не знав жінок і все ж, як це часто буває в молодості, до звичайних стосунків хлопців і дівчат ставився скептично".

На фронті Іван був свідком кохання між лейтенантом Глебовим, у якого він служив ординарцем, і медсестрою Анютою. Лейтенант був тяжко поранений, помер на операційному столі. Анюта страшно убивалася, а через деякий час утішилася новими стосунками з легкопораненим майором. Побачивши це, Іван самовільно покинув госпіталь і повернувся в роту. "Рана на плечі зажила, а туга від зневаженого чужого кохання залишилась, і Іван думав, що дівчата не для нього".

15

Його розбудила тиша і тепло. Іван повернувся на бік і перше, що побачив, — була яскраво-червона квітка біля обличчя. "Не розуміючи, де він, Іван підхопився із землі, широко розкрив почервонілі зі сну очі і радісно здивувався небаченій, майже казковій красі навколо". Скрізь росли червоні альпійські маки.

Раптом Іван стривожився — де Джулія? Тишу тривожив шум водоспаду. Іван побіг туди і побачив чудову картину: "під... потоком водоспаду спиною до нього стояла на камені Джулія... На її мокрих від бризок худеньких плечах переливалися різнокольорові веселкові відблиски".

Іван засоромився, ліг у траву і відвернувся.

Попереду чекала важка дорога, але Івану зробилося по-дитячому добре і світло на серці.

Джулія одягла смугасту куртку і побігла туди, де залишила Івана, і раптом злякано зупинилась. Хлопця ніде не було. "Однак щось примусило її оглянутися.

— Іване!!!

У цьому оклику прозвучали переляк, полегшення і радість; вона плеснула в долоні і пташкою кинулася йому назустріч... обхопила його за шию... обпекла п'янким поцілунком".

16

Іван поділив частину хліба, а залишок грамів двісті засунув у кишеню. Скоринку віддав Джулії, але вона відмовилась і поділила її навпіл. Доївши хліб, дівчина розповіла, що батько хотів віддати її заміж за багатого, а вона "...любив... як це руско?.. Уно джовінотто — хлопця Маріо" і втекла з ним у Неаполь.

— А де ж тепер твій Маріо?

— Маріо фу уччізо?

— Убили?

— Сі.

Вона стала серйозною, але потім її очі потеплішали під поглядом Івана. "Недовга печаль у них розтанула, і вона розсміялась".

Сонце припікало дедалі більше. Вони йшли лугом, і раптом Джулія заспівала знайому пісню. Вона плутала слова "Катюші" і сміялася, мов дитина. Серед цієї

невимовної краси смугастий одяг в'язня здавався Іванові ще ненависнішим і він зірвав з плечей куртку. Джулія захоплено глянула на його широкі плечі.

— О Ерколе! Геркулес! Русо Геркулес!

Він повернувся, і дівчина замовкла, побачивши страшні рубці від поранень.

17

Вони дійшли до середини луку. Під зеленими листочками Іван побачив червоні суниці. "Їх було багато — великих, соковитих, майже всюди спілих". Джулія назбирала багато ягід, їла їх сама, частувала Івана. Наївшись досхочу, вони пішли далі.

Ішли довго, а коли зупинилися перепочити, Іван почув кроки. Це знову був німець-утікач. "Як привид, він невідступно йшов за ними, невідомо на що розраховуючи". Німець жалібно простягнув руку і в відчаєм у голосі сказав: "Брот!" Хліба було дуже мало, але Іван не міг витримати погляд голодних очей. Він відламав шматочок і дав його німцеві. У концтаборі Іван зустрічав і німців-антифашистів, і штрафників, яким не пощастило десь на розбійницькій службі, і пересічних громадян, яких відправляли в табір за необережне слово.

18

Відчувши спрагу, вони набрали на гірський струмок з чистою холодною водою. Іван напився, умився, закотив холоші і забрався у воду. Раптом Джулія скрикнула: "Кров! Кров! Ульсангве!" По мокрій Івановій нозі від коліна повзла вузька смужка крові з рани, якої завдав йому вовкодав. Хлопець не звернув на неї уваги, а Джулія відірвала шмат тканини від білизни і забинтувала поранену ногу. Потім ласкаво погладила його бік, торкнулася губами до шрамів: до осколкового — на плечі, до кульового — на руці, до рубця від багнета в боку, спустилася нижче і поцілувала пов'язку. "Іван завмер, до серця прилила хвиля ніжності, а вона все цілувала і цілувала". Не знаючи, добре це чи погано, він обхопив її за плечі і теж поцілував. У її очах відбився подив, радість, шалене щастя.

20

"Лежачи на траві, Іван гладив і гладив її вузьку, нагріту сонцем спину, дівчина, притулившись до його грудей, терлась гарячою щокою об його розсічене осколком плече... Вона щось шепотіла незрозуміле, але Іван розумів усе". Тепер уже нічого не мало значення — поряд з ним була вона, загадкова, невідома, але безкінечно рідна і дорога.

21

Він проснувся, злякавшись, що дав зникнути чомусь великому і радісному. Та вперше за довгі роки дійсність була щасливішою за найрадісніший сон. Поряд з ним спала Джулія. Треба було йти, але йому було жаль будити кохану. Та все ж Іван тихо покликав Джулію. Вона зітхнула, посміхнулась і розплющила наповнені щастям очі.

— Іван — маріто! Нон синьйор Дзангаріні, нон Маріо. Русо Іван — маріто.

— А ти не пошкодуєш, що Іван — маріто?

"Вона підняла пухнасті вії... і в її очах заясніли зірочки". Джулія сказала, що народить йому сина, після війни поїде з ним у Білорусію, у село Терешки, де близько-

близько два озера. Вони будуть щасливими.

Іван вірив, що Джулія буде найкращою дружиною. Її полюблять селяни. Він не міг навіть подумати про розлуку з нею. "Смерті він не боявся, міг поборотися за себе, тим більше тепер, коли треба боротися за життя двох. Нехай спробують взяти її від нього!"

Він піднявся, обдивився навколо і сів біля Джулії. Хотілося їсти, а головне — боліла нога.

22

Іван проснувся від крику:

— Во біст ду, русе?

Далеко вниз йшов божевільний зі зв'язаними руками, а поряд з ним крокували есесівці. Іван схопив Джулію за руку і вони побігли вгору. Хмара спустилася з гір і закрила їх, та вище туман помітно рідшав.

Іван боявся наступити на хвору ногу, але намагався не відставати від Джулії. Тепер уже вона допомагала чоловікові, підтримувала його.

Останні шматки хмари розсіялися, і тепер можна було не ховатися від гітлерівців. Ті зразу повеселішали і з криками кинулися вгору.

Німці доганяли їх. Передні почали стріляти, але кулі не долітали до втікачів. Треба було будь-що затримати фашистів. Іван вистрілив тричі, але не влучив. Джулія попросила його не витрачати кулі задарма, щоб залишилося дві для них.

Вони перейшли сідловину і тепер бігли вниз. Джулії здалося, що їм вдалося втекти, і вона раділа, мов дитина. Німці затрималися у сідловині і чомусь більше не переслідували втікачів. Іван, здається, здогадався про причину цього: вони добігли до урвища, внизу якого білили плями залишків снігу.

24

"Джулія лежала на кам'яному карнизі за п'ять кроків від урвища і плакала". Він не втішав її — сидів поряд і думав, що, мабуть, усе вже закінчилось. Вони були у безвиході.

Фашисти у них на очах штрикали в божевільного запаленими сигаретами, а той кричав і просив Івана допомогти йому.

Німці не йшли до них. Схоже, вони чекали на допомогу. Іван розумів, що ця четверта втеча з полону виявилася останньою.

Джулія побачила на сідловині німців, підняла кулачки і стала їх ображати. Там затихли, а тоді закричали у відповідь:

— Ком полон! Кидай холодна гора. Шпацирен гарячий крематоріум!..

Джулія заплакала від безсилля, а Іван обняв її за плечі і заспокоював ласкавими словами. Дівчина витерла сльози, розгладила коротке кучеряве волосся і раптом запропонувала з'їсти хліб. Вони розділили шматок, із задоволенням проковтнули хліб, і тут Іван з новою гостротою відчув невідворотність кінця.

Раптом десь далеко почувся гавкіт собак. Вівчарки йшли по сліду і були розлютовані гонитвою. П'ятеро псів бігло до втікачів. Іван схопив Джулію, штовхнув до урвища. "Дівчина не опиралась, лише слабо схлипувала, неначе задихаючись, очі її стали величезними, але сліз у них не було..." Іван глянув у глибину і побачив, що в

одному місці сніг вузьким довгим язиком піднімався вгору. Тоді він схопив Джулію за комір і штани і з силою кинув у прірву. "В останню мить встиг побачити, як тендітне тіло в повітрі полетіло над прірвою, а чи потрапило воно на сніг, він уже не помітив". Страшний удар у груди повалив Івана на спину, нестерпний біль від собачих зубів пронизав горло, і все назавжди зникло...

ЗАМІСТЬ ЕПІЛОГУ

"Добрий день, рідні Івана, люди, які знали його, село Терешки біля Двох Синіх Озер у Білорусії". Так починався лист Джулії Новелли з Рима, в якому жінка розповідала про три дні втечі, любові і щастя. Доля врятувала її: вона впала тоді в сніг і вижила. Довгі місяці по тому були наповнені лише згадками про ті три дні. А потім народився син Джиованні, який вивчає мову батька і готується стати журналістом.

Джулія благословляла долю, яка не дала їй пройти повз Івана, звела їх разом.